

เส้นทางการสร้างนักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ”

ที่มาและเหตุผล : จุดเริ่มต้นการเดินทาง

กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนา (คนและชุมชน) ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาวะองค์รวม ดำเนินการในลักษณะภาคี 4 ภาคส่วนของจังหวัดสงขลา คือ ภาคประชาชน ภาคราชการ ภาคการเมืองท้องถิ่น และภาควิชาการ

ซึ่งเป็นกิจกรรมทดลองปฏิบัติการของที่ประชุม “สงขลาพอเพียง ผนึกพลังปัญญาพัฒนาคน” ภายใต้แผนสุขภาพจังหวัดสงขลา ในประเด็นการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาวะองค์รวม ตามยุทธศาสตร์พัฒนาของจังหวัดสงขลา โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่องจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา (พ.ศ.2550-2552)

กว่า 40 ปี ของการพัฒนาประเทศไทย จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7 สรุปได้ว่าเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน แม้ว่าในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 - ปัจจุบัน คือ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 เน้นการพัฒนาคน แต่เมื่อประเทศต้องพังลงด้วย “วิกฤติต้มยำกุ้ง” หรือ “วิกฤติการเงิน” ในปี พ.ศ.2540 ทำให้ไทยเราเข้ายุค “เศรษฐกิจพัง สังคมมีปัญหา การพัฒนาล่มสลาย” จึงเป็นการพัฒนาที่ไร้ปัญญา ซึ่งทำให้คนไทยดำเนินชีวิตอย่างขาดความพอเพียง อยู่ในวังวนของทุกข์ภาวะ แต่ด้วยพระอัจฉริยภาพด้านการพัฒนาและพระเมตตาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อปวงชนชาวไทย พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการพัฒนาชุมชน

เพื่อความอยู่รอดของประเทศและช่วยให้คนไทยมีสุขภาวะอย่างแท้จริง

นวัตกรรมความรู้ ความคิด
และแนวปฏิบัติการพัฒนาคน
และชุมชนแบบมีส่วนร่วม



คณะทำงานในประเด็นการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาจึงน้อมเกล้านำ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นหัวใจของการดำเนินงาน ซึ่งเป็นการร่วมเรียนรู้ในการพัฒนาตน คน และชุมชนให้ดำรงชีวิตอย่างพอเพียงด้วยความเชื่อว่าจะช่วยให้คนและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ปีแรก พ.ศ.2550 ของการเรียนรู้ในการนำแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพะองค์รวม ระหว่างชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักวิชาการมาสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตนและชุมชนทำให้เกิดแนวคิดร่วมกันว่า คนจะเข้าถึง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ได้นั้น คนต้องกิน อยู่ และใช้อย่างพอเพียง โดยต้องรู้ คิด ทำ อย่างพอเพียง และรู้เรา (ตนเอง) รู้เขา (ผู้อื่น) ดังนั้นการพัฒนาตนและชุมชนจึงต้องเริ่มจากการ “รู้” ตนหรือทุนของตนเอง โดยใช้หลักการค้นหาความรู้ในตนเองอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ จึงเป็นที่มา การพัฒนานักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ”

วัตถุประสงค์ : เป้าหมายการเดินทาง

เพื่อให้ชุมชนตระหนักตัวตนเองอย่างพอเพียง โดยการเสริมสร้างปัญญาด้วยการพัฒนาศักยภาพด้านการวิจัย-พัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพะองค์รวมให้นักปฏิบัติได้แก่ ชาวบ้าน คือนักวิจัยชุมชนและนักวิชาการ คือ ผู้ถ่ายทอดเทคนิควิธีการวิจัยและร่วมเรียนรู้การวิจัยทุนชุมชน ซึ่งได้ร่วมกันกำหนดกรอบแนวคิด วิธีการ เครื่องมือในการศึกษา การฝึกปฏิบัติการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล

ทุนชุมชนในพื้นที่ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติกิจกรรมเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ชุมชนได้คัดเลือกไว้

กลุ่มเป้าหมายหลัก : ผู้ร่วมเรียนรู้

ประกอบด้วย

- แกนนำชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นนักวิจัยชุมชน อำเภอละ 5 คน 16 อำเภอ 80 คน
- นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาในระบบและนอกระบบ 14 คน

ขั้นตอนการดำเนินงาน : การสร้างนักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ”

แบ่งเป็น 4 ระยะ

1. การเตรียมหลักสูตร* เกิดจากความร่วมมือกันของภาคีในการกำหนดสาระการเรียนรู้ ซึ่งมี 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรภาคประชาชนและหลักสูตรภาควิชาการ ประกอบด้วยภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ 6 เดือน สาระสำคัญของหลักสูตร มีดังนี้

• หลักสูตรภาคประชาชน แกนนำชาวบ้านและนักวิชาการได้ร่วมกันกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกนักวิจัยชุมชน ชี้แจงบทบาทของนักวิจัยชุมชน กำหนดสาระภาคทฤษฎี 1 วัน ภาคปฏิบัติ 6 เดือน และวิธีการเรียนรู้เรื่องการวิจัยชุมชน

• หลักสูตรภาควิชาการ นักวิชาการร่วมกันกำหนดสาระที่จำเป็นในการปรับฐานคิดให้เข้าใจการเรียนรู้เรื่องการวิจัย-พัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพะองค์รวม ภาคทฤษฎีจำนวน 3 วัน ภาคปฏิบัติ 6 เดือน ร่วมกับภาคประชาชน



2. กลุ่มและการเรียนรู้ภาคทฤษฎี มี 2 กลุ่มสาระ

• **กลุ่มนักวิชาการ** เป็นกลุ่มแรกที่ต้องเรียนรู้เพื่อปรับฐานคิดแบบแยกส่วนมาสู่ฐานคิดแบบองค์รวมในเรื่องสุขภาพ และการพัฒนา และเพื่อความพร้อมในการร่วมเรียนรู้การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วิธีการเรียนรู้ใช้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน โดยมีนักวิจัยพัฒนาภาคประชาชนเข้าร่วมด้วยและมีเนื้อหาหลัก 5 หัวข้อ ดังนี้

1. ฐานรู้ ฐานคิดเชิงวิชาการและความเชื่อมโยงของความจริง มี 4 หัวข้อย่อย คือ

- 1) ความรู้ ความคิด และแนวปฏิบัติแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการ
- 2) ความรู้ความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
- 3) ความรู้ความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ (คน) - ศาสตร์ (ความรู้) - ความจริง
- 4) ความรู้ความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาตะวันออกกับภูมิปัญญาตะวันตก

2. แนวคิดและทิศทางการพัฒนาชุมชน มี 3 หัวข้อย่อย คือ

- 1) เส้นทางการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- 2) การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับปรัชญาทุนนิยม
- 3) ทิศทางการวิจัยของสังคมไทยในทศวรรษหน้า

3. การศึกษาทุนชุมชนเพื่อการพัฒนา มี 2 หัวข้อย่อย คือ

- 1) ทุนชุมชนเพื่อการพัฒนา
- 2) การวิจัยชุมชน

4. สุขภาวะองค์รวม มี 4 หัวข้อ

ย่อยคือ กาย สังคม ใจ และจิตวิญญาณ (สติปัญญา)

5. กรอบคิดและกิจกรรม

โครงการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาวะองค์รวม



หลักสูตร* คือ กระบวนการ เนื้อหา และกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปฏิบัติการร่วมกันระหว่างภาคประชาชนและภาควิชาการ

• **กลุ่มนักวิจัยชุมชน** เป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาศักยภาพการวิจัยให้เกิดขึ้นในตน เพื่อการรู้เท่าทันทิศทางการพัฒนาประเทศ และทำความเข้าใจทุนชุมชนและกิจกรรมกรณีศึกษาเฉพาะพื้นที่ของตนเองอย่างเป็นระบบ โดยใช้การอบรมภาคทฤษฎี 4 วัน ใน 4 โชน มีเนื้อหาหลัก 3 หัวข้อ คือ

1) ความรู้พื้นฐานเพื่อการพัฒนา เน้นการเรียนรู้สาระสำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ประชญาเศรษฐกิจพอเพียง สุขภาวะองค์รวม และแผนสุขภาพจังหวัดสงขลาของเครือข่ายสร้างสุขภาพ จังหวัดสงขลา

2) ทุนชุมชนเพื่อการพัฒนา เน้นการเรียนรู้ทุนชุมชน 3 ทุน ได้แก่ ทุนคน ทุนสังคมวัฒนธรรม และทุนทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทุนคนเป็นทุนที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาชาติและท้องถิ่น คนจึงเป็นทั้งวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการพัฒนา ส่วนทุนสังคมวัฒนธรรม และทุนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นทุนที่หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา คือ สุขภาวะองค์รวมของคนทั้ง 4 มิติ ได้แก่ มิติทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา (จิตวิญญาณ)

3) กระบวนการวิจัยทุนชุมชนและกิจกรรมเฉพาะเรื่อง เน้นการเรียนรู้วิธีการวิจัย ตั้งแต่การกำหนดประเด็นและวัตถุประสงค์ การวิจัย การสร้างกรอบแนวคิดของการวิจัย การเลือกแหล่งและชนิดของข้อมูลและสร้างเครื่องมือการเก็บข้อมูล การเตรียมตัวและการเก็บข้อมูล การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปและเขียนรายงานผลการวิจัย

3. การปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่ 6 เดือน เป็นปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาคประชาชนและภาควิชาการ ประกอบด้วยสาระสำคัญ 2 ประเด็น คือ

1) การปฏิบัติการภาคสนาม เพื่อการวิจัยทุนชุมชนของตนเองทั้ง 3 ทุน คือ ทุนคน ทุนสังคมและวัฒนธรรม และทุนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ นักวิจัยรู้และเข้าใจถึงคุณค่าและความเกี่ยวข้องของทุนต่างๆในชุมชน ผลที่ได้จากการปฏิบัติการนี้จะเป็นทุนความรู้เพื่อการจัดการชุมชนแบบองค์รวมต่อไป

2) การประเมินผลการเรียนรู้ การนำผลการศึกษาทุนชุมชนมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่คัดเลือกไว้ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมเด่นใน 16 ชุมชน ของ 16 อำเภอในจังหวัดสงขลา เรียกว่า “หนึ่งอำเภอหนึ่งกิจกรรม” โดยมีพื้นที่และกิจกรรมการเรียนรู้ดังภาพที่ 1





ภาพที่ 1 พื้นที่และกิจกรรมการเรียนรู้ "หนึ่งอำเภอหนึ่งกิจกรรม"

4. การประเมินผลการเรียนรู้ นักวิชาการใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมกับภาคประชาชน ตลอดทุกขั้นตอนของการสร้างนักวิจัยชุมชน และพิจารณาจากรายงานผลการศึกษาทุนชุมชนและ กิจกรรมเฉพาะเรื่องของภาคประชาชน รวมทั้งการสะท้อนความคิดในการพัฒนาตนและชุมชน ที่เกิดจากการร่วมเรียนรู้ในโครงการนี้



ผลการเรียนรู้ : การสร้างนักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ”

กว่า 2 ปี ของการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาคประชาชนและภาควิชาการในการสร้างนักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ” ทำให้ทั้ง 2 ภาค เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ตนเอง ผู้อื่น และชุมชน ซึ่งนักวิชาการเกิดการปรับฐานรู้ คิด และปฏิบัติให้เป็นองค์รวมมากขึ้น ส่วนภาคประชาชนมีเครื่องมือและทักษะการศึกษาและวิเคราะห์ทุนชุมชนของตนเองมากขึ้น ผลที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดตลอดกระบวนการเรียนรู้นี้ ทำให้ภาคทั้ง 2 มีความเข้าใจกันและกัน คือ “รู้เขา รู้เรา” และมั่นใจในการทำงานร่วมกัน รวมทั้งมีแนวปฏิบัติการพัฒนาตนเอง ครอบคลุม และชุมชนเพื่อนำไปสู่สุขภาวะองค์รวมร่วมกัน

หากพิจารณาผลลัพธ์ของโครงการต่อภาคประชาชนโดยตรง พบว่า นักวิจัยชุมชนตื่นตัวในการนำความรู้ด้านการวิจัยไปศึกษาทุนชุมชนและกิจกรรมเฉพาะเรื่องของตนเอง รู้จักคุณค่าและปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้ยังก่อเกิดความร่วมมือระหว่าง

นักวิจัยชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรอื่นๆ เช่น หน่วยงานการบริหารส่วนตำบลสิงห์โค อำเภอลำปาง ที่มองเห็นคุณค่าของนักวิจัยชุมชน ขอให้ นักวิจัยชุมชนช่วยศึกษาข้อมูลชุมชนและร่วมทำแผนพัฒนาตำบล นอกจากนี้ นักวิจัยชุมชนแสดงความกล้าคิด กล้าพูด อยากรู้ อยากทำ และต้องการพึ่งตนเองมากขึ้น ดังคำกล่าวที่นักวิจัยชุมชนบางคนที่ได้กล่าวไว้ว่า

“เราต้องการนักวิจัยชุมชน...เป้าหมายของเราคือพึ่งตนเอง อยู่ได้ด้วยตนเอง”

“ตั้งแต่เข้าโครงการนี้กล้าคิดกล้าทำมากขึ้นพูดได้มาก สามารถอภิปรายเชิงวิชาการได้ดีขึ้น มีเหตุผลในการพูดมากขึ้น”

“ชุมชนต้องการนักวิจัยชุมชน อย่างชั้นนำ ต้องให้คิดให้ทำเองได้ เราทำได้”

ส่วนภาควิชาการได้ชุดความรู้หลักสูตรการสร้างนักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ” และแนวคิดที่เป็นช่องทางเข้าถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ การรู้พอเพียง คิดพอเพียง ทำพอเพียง และหลักการพัฒนา

คือ “การเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ซึ่งนักวิชาการบางคน ได้สะท้อนบทเรียนของตนเองที่ได้จากโครงการว่า

“การร่วมโครงการนี้ทำให้มีหลักคิดในการดำเนินชีวิต เพราะมีเครื่องมือในการสอบทานตนเอง”

“ทำให้ดำเนินชีวิตเรียบง่าย และประหยัด”

“เรียนรู้ว่าภาษาการสื่อสารกับชุมชนเป็นอุปสรรคหนึ่งของการทำงานพัฒนา จึงต้องมีการแปลงภาษาให้ชุมชนรู้เรื่อง”

“การเสวนาหรือการพูดคุยเป็นการสร้างปัญญา และเป็นการเรียนรู้ของชาวบ้านชาวเมือง”

บทส่งท้าย

กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติตามหลักสูตรนี้ เป็นกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้การ

พัฒนาตามปรัชญาที่ว่า **ความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน มีความรู้ และมีคุณธรรม** ซึ่งเป็นแนวคิดที่ต้องปลูกฝังในตัวคน โครงการนี้จึงเน้นการพัฒนาคนให้รู้จักตนเอง การสร้างนักวิจัยชุมชน “คนเดินตามรอยพ่อ” จึงเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีเครื่องมือการศึกษาทุนและกิจกรรมเฉพาะเรื่องของตนเองอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ชุมชนรู้จักชุมชนโดยชุมชนเอง กล่าวคือ ชุมชนเห็นคุณค่าและรู้ปัญหาที่เป็นหัวใจของชุมชน คือ **คน สังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติแวดล้อม** หากชุมชน “รู้ (ตนเอง)พอเพียง” แล้ว ก้าวต่อไปจะเป็นการเรียนรู้การคิดพอเพียงและทำพอเพียงร่วมกัน ซึ่งจะดำเนินการในปีที่ 3 ภายใต้กิจกรรม “การจัดการชุมชน” และ “ศูนย์เรียนรู้ชุมชน”.



คณะทำงานภาควิชาการ

รศ.กิตติ ตันไทย

อ.เจริญ สุวรรณวงศ์

อ.เทียบ ชูเรือง

อ.อนกร เกื้อกุล

อ.พงศ์สันต์ ชันติบัณฑิต

ดร.ภวิกา บุญยพิพัฒน์

พศ.สนธยา พลศรี

พศ.ดร.สุกัญญา โฉงนาภิวัฒน์

อ.สุภาคย์ อินทองคง

พศ.ดร.สาวิตรี ลิ่มชัยอรุณเรือง

อ.อรสา กนกวงศ์

อ.อุดม พานทอง

อ.อรัญ จิตตะเสโน

อ.อรัญ ดงนวลโย

ผู้เรียบเรียง

พศ.ดร.สุกัญญา โฉงนาภิวัฒน์

อ.สุภาคย์ อินทองคง

อ.อรสา กนกวงศ์

อ.อรัญ จิตตะเสโน

เส้นทางการสร้างนักวิจัยชุมชน "คนเดินตามรอยพ่อ"

ภายใต้โครงการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพของครัวเรือน



สนับสนุนโดย : แผนสุขภาพจังหวัดสงขลา

